

Vén Zoltán világhírű rézmetsző Noé bárkáját bemutató ex librise szerepel, mellette a magyar származású, Németországba áttelepült Mathilde Ade egy alkotása könyvet őrző, fegyveres ebbel. A témák közt szerepelnek híres személyek, zenészek, írók-költők, államférfiak is, közülük a vonatkozó szakirodalommal bemutatásra kerül Ludwig van Beethoven, Wolfgang Amadeus Mozart, Richard Strauss, Richard Wagner, Vincent van Gogh, Johann Wolfgang von Goethe, Homérosz, James Joyce, Dante Alighieri, Thomas Mann, Franz Kafka, Karl May, Lev Tolsztoj, Bonaparte Napóleon, és a magyarok közül Liszt Ferenc. Utóbbinál illusztrációként Várkonyi Károly ex librise szerepel Liszt Ferenc portréjával és a *Magyar rapszódia*ra utaló motívummal (Ex libris Keresi Ferenc).

A két kötetben való könnyebb eligazodást a harmadik kötet, a betűrendes név- és tárgymutató segíti. A három kötet összesen 1418 oldalt tesz ki, kapható a grazi Műszaki Egyetem kiadóhivatalában (Verlag der Technischen Universität, Graz).

Az ex libris bibliográfia az alcímében is jelzeten főként a kutatók és a gyűjtők számára készült, kiemelkedő jelentőségű nemzetközi forrás, adatbázis, mely a magyar szakirodalmak terén is fontos támpontokat ad. Mivel azonban a három kötet csupán egy szűkített válogatást nyújt – magyar vonatkozású hiányosságai ezzel is magyarázhatók –, ajánlom, hogy tekintsek meg a 25 kötetes eredeti bibliográfiát, ill. az évente frissített internetes adatbázist, mely az előfizetők számára elérhető.

VASNÉ TÓTH KORNÉLIA

A báró Podmaniczky család szerepe a 18–19. századi magyar kultúrában, Szerk. Gurka Dezső, Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 264 p.

Aszódon, a Podmaniczky család ősi birtokán, 2015 nyarán rendeztek tudományos konferenciát annak emlékére, hogy Aszód háromszáz évvel ezelőtt lett az evangélikus vallású főnemesi család életének központja. *A báró Podmaniczky család a 18–19. századi magyar kultúrában* című konferencia számos szempontból mutatta

be és elemezte a lutheránus arisztokrata familia szellemi és tárgyi hagyatékát. A konferencia előadásaiából készült kötet mintegy tucatnyi tanulmányon keresztül ismerteti a felvilágosodás, majd a reformkor évtizedeiben magasba szárnyaló Podmaniczkyak tevékeny jelenlétét a magyar kulturális és tudományos élet kialakulófélben lévő területein. A 18. század közepétől egyre növekvő politikai és kulturális befolyással rendelkező bárói család reprezentánsai kezdeményező szerepet játszottak a hazai irodalmi és tudományos életben, külföldi (elsődlegesen német) kapcsolati hálójuk pedig lenyűgözően kiterjedt volt.

A kötet első két fejezete főképp ezeknek a kapcsolatoknak a hátterét, működését, hatását járja körül, míg a harmadik fejezet a Podmaniczkyak kulturális örökségének gazdagságát építészeti, tájművészeti és könyvtárgyarapítási kezdeményezéseik felől tárgyalja új eredmények alapján. *A Podmaniczkyak szellemi és tárgyi hagyatéka* című fejezet egyik tanulmánya *A racionális gazdálkodás könyvészete az egykori Podmaniczky és Prónay családi könyvtárak állományában* címmel egy szakterület reprezentáltságán keresztül közelít a könyvtártörténetben nem teljes körűen feldolgozott egykori Podmaniczky-könyvgyűjteményekhez. A szerző, Kurucz György a Festicsek keszthelyi könyvtárának kiváló ismerője, másrészt pedig a mezőgazdálkodás hazai történetének, illetve az ezzel kapcsolatos irodalom magyarországi befogadásának kutatója, tanulmánya elején arra hívja fel a figyelmet, hogy milyen komoly falakba ütközünk, ha a Podmaniczkyak könyvgyűjtésének és könyvhasználatának forrásait vizsgáljuk. Arra keresi a választ, hogy a Podmaniczkyak könyvtári állománya tükrözi-e a nyugat-európai gazdálkodási elvek, a racionális művelési rendszerek, az állatgyógyászat, állattenyésztési ismeretek iránti érdeklődést, rekonstruálható-e a szakkönyvtári fejlesztési szándék. Az említett források hiányában érdekes módszerrel a Festicsek- és a Podmaniczky-könyvtár összehasonlító vizsgálatával von le következtetéseket a fellelhető szakkönyvek alapján. Ebből kiderül egyrészt, hogy az eltérő típusú földbirtokok mellett (pl. a Podmaniczkyaknak

kevesebb legelőterülete volt) fontos befolyással volt a könyvvállomány jellegére az, hogy Podmaniczky József a göttingeni egyetemen tanult, a témakör iránti vonzódását az ottani tapasztalatai, ismeretségei határozták meg, így nem annyira angol szakkönyvek gyakoroltak hatást, mint inkább az ott tanító Beckmann kurzusai. Másrészt fontos adalék, hogy a gazdálkodás tekintetében közvetlen kapcsolat is volt a Podmaniczky és Festetics család között, hiszen Podmaniczky József ajánlotta Festetics László figyelmébe egy ösztöndíj kérelme kapcsán a család birtokigazgatása egyik régi tisztjének a fiát.

A Podmaniczky család helyzetét, történetét meghatározza az az egészen egyedi szimmetria, ami a család felemelkedésében az első, és legfontosabb szerepet játszó Podmaniczky I. János két fia öröklése révén alakult ki generációról-generációra. Nevezetesen az a tény, hogy a két fiú, az idősebb II. János és öccse, I. Sándor közösen örökölték Aszódot, és az aszódi rezidenciát, amelyet ezt követően közösen laktak, mármint az épület általuk kibővített, megnövelt keleti és nyugati szárnyát. Maguk az épületszárnyak is mutatják a testvérek eltérő stíluspreferenciáit, ahogy Balázsik Tamás fogalmaz *Adatok az aszódi Podmaniczky kastély építéstörténetéhez* című tanulmányában. Nemcsak az épület építészeti stílusában tért el egymástól a két szárny, hanem abban is, hogy az I. Sándor féle nyugati szárnyban a díszterem és a mellékterek jelentős kifestést kaptak Kracker János Lukács és Zach János bécsi mestereknek köszönhetően. Az épületszárnyakban élő idősebb és fiatalabb ágnak még több generációja élt itt egészen a 19. század közepéig. Igaz, hogy a szimmetria kissé megbillent, amikor a Sándor szárnyat (vagyis a nyugati szárnyat) tovább kellett felezní a két testvér, Károly és II. Sándor között. Így alakult ki az ún. zöld kastély, mint új épületszárny. Ettől kezdve három család, Podmaniczky Andor, II. Sándor és Károly családja lakta az épületet. Ez a családi összhang azonban felbomlott, mert először az idősebb ág ment csödbe, majd az ifjabbik is, a kastélyt pedig 1875-ben eladták a városnak. Az említett kettősség nemcsak az épületen, hanem a kertek kialakításában

is megmutatkozott. Fatsar Kristóf és Ombódi Ildikó tanulmánya *Az aszódi Podmaniczky kastély kertjei* címmel végigveszi a két ág által létrehozott kertekről fennmaradt forrásokat, majd egészen a huszadik századig követi nyomon a kastély közvetlen környezetének átalakulását. A keleti szárnyhoz tartozó angol stílusú kertet az idősebbik ág tagja, I. László alakította ki a Kazinczy Ferenc által is nagyra tartott Witsch Rudolf mérnök közreműködésével. Azonban I. László szinte a kert elkészültekor, 1803-ban elhunyt. Az ő elsőfokú unokatestvére, a nyugati szárnyban lakó II. Sándor egy botanikus kertet hozott létre a kastély feletti dombon, ahol egy ún. Tusculanum is állt. Erről II. Sándor egy német nyelvű kiadványt is készített 1795-ben.

A kötet első és második fejezete tematikailag élesen elkülönül az eddig ismertetett témáktól, és voltaképpen az összes további tanulmány a Podmaniczky család kulturális kapcsolatrendszerének valamely aspektusát tárja fel, eddig javarészt ismeretlen vagy feldolgozatlan forrásokra alapozva. Ez az egységes tematikai elv azért működik nagyon jól a kötetben, mert itt egymással párhuzamosan folytatott, új, izgalmas, és még tovább is vihető kutatások eredményeinek összehasonlítására teremt alkalmat. Ráadásul a két fejezet középpontjába helyezte Podmaniczky családtagok közül azok kerülnek reflektorfénybe, akik a család felemelkedését a legteljesebb módon tudták megélni. Ez pedig a középső nemzedék, amelyiknek tagjai mind a 18. század közepén születtek, egymással unokatestvéri kapcsolatban álltak, mindegyikük életének központja Aszód volt. Gondolok itt Podmaniczky Józsefre, akire vonatkozóan Sz. Kristóf Ildikó és Krász Lilla tanulmánya hoz izgalmas, új adatokat, illetve az ifjabbik ághoz tartozó II. Sándorra, Latzkovics Miklós és Rab Irén tanulmányának főszereplőjére, végül Sándor testvéreire, Károlyra, akiről három tanulmány szól, vagyis a könyv szinte teljes második fejezete.

Az egyfelől idősebb generációból egyedül Belezsnayné Podmaniczky Anna-Mária jelenik meg Szilágyi Márton tanulmányában, de némiképp fordított előjellel a többi tanulmányhoz képest. Szilágyi Márton éppen azt bizonyítja meggyő-

zően, hogy semmi sem támasztja alá annak az irodalmi legendának a valóságát, miszerint Belczyné tudatosan építette volna fel kulturális kapcsolatrendszerét, és lett volna – ahogy az irodalmi emlékezet azt beállítja Toldy Ferenc óta – az első pesti irodalmi szalon háziasszonya, és a magyar irodalmi élet egyik fontos mecénása. A körülötte kialakult élénk társas élet még nem jelentett többet egy vendégváró, nyílt nemesi ház eseményeinél, amelyek jellegéről Kazinczy elszört megjegyzéseire támaszkodva lehet hiteles képet alkotni.

A másik, e középső generációra vonatkozó tanulmányok sorából kilógó írás Balogh Piroskáé, aki az eggyel fiatalabb nemzedék, Podmaniczky Károly gyermekei közül Frigyesnek és Júliának a családi hagyományoktól eltérő szépírói tevékenységét, és a széppróza melletti elkötelezettségüket veszi górcső alá. Balogh Piroska a szépírói ambíciók hátterét tárja fel izgalmas tanulmányában, és a Podmaniczkyak által nevelőként alkalmazott Hunfalvy testvérek, Pál és János szellemi hatására hívja fel figyelmünket. Későbbi tudományos publikációs szakterületeiktől eltérően eleinte ők is szépprózai cikkeket publikáltak, másrésztől – amint azt Balogh Piroska megállapítja – a báty, Hunfalvy Pál tudományos pályájából kikövetkeztethető felfogása, a közösséggelví prózakoncepció viszsztatükröződik Podmaniczky Frigyes írói működésében, de még Jósika Miklósné Podmaniczky Júliában is.

Visszatérve tehát azokra az azonos szemléletűnek tekinthető tanulmányokra, amelyek vizsgálódásuk tárgyául a kapcsolatépítésnek, és tudásmegosztásnak egy, a Podmaniczkyak középső generációját jellemző egészen lenyűgöző változattal választották, úgy gondolom, hogy a könyv közepén található három tanulmány Podmaniczky Károlyról nemcsak a kötet szó szerinti gerincét képezi, hanem a Podmaniczky család története szempontjából maga Podmaniczky Károly tekinthető annak a családtagnak, aki a legteljesebb mértékben tudott élni a frissen főnemesi rangra emelt család anyagi és szellemi örökségével. Ő volt az, aki láthatólag tovább is tudta gyarapítani, illetve örökíteni azt a hármasság-értékmezőt, amelyet már nagyapja Podmaniczky

I. János képviselt, és amely értékeszményt verses végrendelete is tükröz, ahogy azt Detre János bemutatja a kötet III. fejezetében: a hazaszeretetet, a kultúra, valamint az evangélikus egyház támogatását. Gurka Dezső a *Báró Podmaniczky Károly német kulturális kapcsolati rendszerének alakulása* című tanulmányában olvashatunk arról, hogy Podmaniczky Károly ezt a hármasság-értékmezőt hogyan formálta tovább a felvilágosodás, kereszténység és hazafogalmának összekapcsolásával. Gurka azonban ennek a hármasságnak egy speciális és voltaképpen csak Podmaniczky Károlyra jellemző megvalósítására helyezi a hangsúlyt, amikor bemutatja, hogy a közéleti feladatvállalás, a magyar evangélikus egyház, a magyar művelődés és nemzeti ügyek pártolása tudatosan és deklaráltan a német kultúra és németnyelvűség melletti elköteleződéssel párosult, akár minden korabeli rosszállással szembehelyezkedve is. Gurka ennek a németesség, a német kultúra iránti elkötelezettségnek mutatja be szellemi és családi hátterét, nevezetesen a németországi tanulmányút jelentőségét (Podmaniczky Károly jénai–freibergeri tanulmányútját), valamint két házasságának közvetlen hatását, hiszen mindkét felesége Julie Charpentier, majd Eliza Nostitz-Jäkendorf is olyan német családból származott, amelyeknek tagjai éppen ekkoriban váltak a német tudományos és kulturális közélet meghatározó tagjaivá. Gurka azt is kiemeli, hogy Podmaniczky Károly esetében bányakamarási tisztsége és ásványtani ismeretei egy komoly előnyt jelentettek, minthogy a 19. század elején a magyar kulturális-tudományos kapcsolatoknak a mineralógia és a bányászat – úgy mond – az egyik sikerágazata volt. Károly báró egyéni kvalitásain és családi hátterén túl ez járult hozzá ahhoz, hogy egészen egyedi módon, tartósan jelen tudott maradni a német tudományos és kulturális közegben. Mint Gurka fogalmaz, mások is válhattak a kor fontosabb filozófiai és tudományos törekvéseinek tanújává, és olykor valamelyest részesévé. Ám a hazatérők általában idővel elszakadtak korábbi szellemi környezetüktől. Podmaniczky Károly azonban nem izolálódott így el, sőt rendületlenül kitartott emellett, hogy evangélikusként, egyhá-

zának hű szolgájaként az evangélikus kultúra német gyökereit tiszteletben tartsa. Végül arra a következtetésre jut, hogy Podmaniczky Károly attitűdjére az irodalomtörténeti jelenségekre Csetri Lajos által alkalmazott fogalmat, a „mintakövető modernizáció” fogalmát lehetne átültetni, hiszen a nyugati mintákat közvetlenül a mintaadó közeg kulturális gyakorlatából merítve vette át. Podmaniczky Károly sajátos kulturális törekvéseit, mediátori szerepét más, a magyarországi német nyelvű közegben mozgó reprezentánsokkal együtt egy használható kontextusba lehet illeszteni a fogalomnak szimultán történeti – társadalomtörténeti adaptációja révén.

A kötetben Gurka Dezső tanulmányán kívül még két írás foglalkozik Podmaniczky Károlylyal, amelyek éppen a tudomány és a művészetek terén kimagasló jelentőségű működését mutatják be: Papp Gábor *Podmaniczky Károly báró, a minerofil bányatiszt* címmel ad egy részletekben gazdag pályaképet az egyedi pályát választó báróról, különös tekintettel az általa létrehozott páratlan szépségű és gazdagságú ásványgyűjteményére, amely azonban 1956-ban a Nemzeti Múzeumban elpusztult. Tari Lujza pedig Carl Maria von Weber zeneszerzőhöz, főleg a báró második felsége, a Nostiz család révén megerősödött szorosabb kapcsolatáról közöl érdekes adatokat, és Podmaniczky Károlyt ezúttal abban a zenepártoló magyar főúri körben is elhelyezi, amelynek tagjai, legyenek azok protestánsok vagy katolikusok, igen magas szintre jutottak a korszak nagy zeneszerzőivel való kapcsolattartásban és műveik támogatásában.

A tanulmányok első blokkjában három írás ismételtelen Németországba kalauzol minket: Krász Lilla báró Podmaniczky József 'Gelehrte Reise' típusú németországi tanulmányútját egy eddig feldolgozatlan és azonosítatlan napló révén ismerteti, amelyet feltehetőleg a báró útítársa, Szontagh Sámuel szepességi nevelő, evangélikus lelkész készített. A tanulmány kihangsúlyozza, egy ehhez hasonló forrás feldolgozása lehetőséget ad arra, hogy megértsük, hogyan működött a korszak intellektuális kommunikációs rendszere, hogy a göttingeni egyetem,

amelyet Podmaniczky József látogatott, nemcsak tanulást jelentett, hanem útiterjavaslatokat, ajánlóleveleket, de főképp címekeket, neveket azokhoz, akik a tapasztalatgyűjtés szempontjából a fontos tudósok, közéleti személyek voltak. Kibontakozik a képe annak, hogy hogyan épült fel a kapcsolati háló, hogy ezek megosztása pedig újabbakat generált. Fontos következtetése Krász Lillának, hogy a Respublika Literaria világában a személyes kapcsolatok megosztása magától értetődő gyakorlat, s egyúttal a 18. század utolsó harmadában kibontakozó barátságkultusz jegyében a kölcsönös tisztelet és nagyrabecsülés szimbolikus megnyilvánulása is volt, amit alapvetően a tudásképzés egyik legfontosabb eszközeként használtak. A napló segítségével végigkísérhető egy ilyen, a korszakra jellemző 'Gelehrte Reise' típusú utazás, amely ismét azt bizonyítja, hogy ennek továbbra is a humanizmusban gyökerező polihisztorság adja meghatározó karakterét.

Részint hasonló következtetésre juthatunk egy másik izgalmas forrás feldolgozásának tanulmányai, Podmaniczky II. Sándor emlékkönyvei révén, aki mindössze két évvel volt fiatalabb unokatestvérénél, Podmaniczky Józsefnél, de az ő hatására indult útnak szintén Göttingenbe Berzeviczy Gergellyel. Latzkovits Miklós és Rab Irén tanulmánya a két értékes Podmaniczky-albumot elemzi, amelyekről elmondható, hogy a teljes göttingeni professzori kar, valamint a 18. század végi német kulturális, tudományos, és társadalmi élet legjelentősebb képviselőinek inscriptióit, valamint képzőművészek rajzait tartalmazza. Az 1780-as években keletkezett albumok voltaképpen a korabeli német irodalmi, kulturális és tudományos élet szinte teljes „katalógusát” adják, és bár tudjuk, hogy ezeknek az albumoknak reprezentatív funkciójuk volt az elsődleges. A felvonultatott nagyszámú német kiválóság nem feltétlenül Podmaniczky II. Sándor személyét tartotta ilyen nagyra (tudjuk, hogy Berzeviczy lelkicsinylően beszélt róla, és Kazinczy sem tartotta a legokosabb Podmaniczkyknak), azt azonban mindenképpen fontos aláhúzni, hogy az evangélikus családi háttér, a rang, az ajánlólevelek és nem utolsó sorban a szabadkőműves testvériség egy felkészült,

sokoldalú érdeklődéssel megáldott fiatalember esetében elérhetővé tették, hogy a német kulturális és tudományos közegeben tisztelettel és nyitottsággal fogadják.

Sz. Kristóf Ildikó tanulmánya Alexander von Humboldt munkásságának magyar vonatkozásai kapcsán megidézi a már sokszor említett Podmaniczky Józsefet és Károlyt is. A szerző egyrészt Humboldt magyarországi recepciójának történetében helyezi el a két Podmaniczky szerepét, jelentőségét, másrészt fontos következtetésekre jut azzal kapcsolatban, hogy mi a Podmaniczkyak és környezetük jelentősége a hazai egyetemes néprajzi érdeklődés kibontakozásában, az etnológia, az antropológia tudománytörténetének legelső, 19. századi fejezeteiben. A szerző kísérletet tesz Humboldt magyarországi utazásainak rekonstrukciójára: a német tudós két ízben járt Magyarországon, először 1797-ben, majd 1811-ben. 1797-ben nagy valószínűséggel találkozott Podmaniczky Józseffel, 1811-ben pedig Podmaniczky Károllyal, akinek érdeklődése, tudása több olyan vonást is tartalmazott, ami rokoníthatta Humboldtéval. De ami ennél is érdekesebb Sz. Kristóf tanulmányában, az annak körülírása, hogy milyen karakterű volt az a kör, amelyiknek köszönhetően gyökeret vert Magyarországon az etnológia-antropológia tudománya. Ebben megfelelés van Humboldt magyarországi befogadói és a tudomány fészket adó kör, a Hunfalvyak, Almási Balogh Pál és a Podmaniczkyak, szélesebben a protestáns nemesség sorai között. Mint Sz. Kristóf Ildikó fogalmaz, Humboldt maga is evangélikus volt, és nemcsak mint tudós, hanem mint felvilágosult, reformelvű, sőt szabadelvű politikai gondolkodó is közel került ehhez a körhöz. Humboldt magyar kapcsolatai azért is érdekesek, mert a korabeli hazai társadalomtudományok történetében az eddig dominánsnak vélt német hatáshoz képest az ő közvetítésével a francia humánföldrajzi irányzat, és *histoire naturelle* korai képviselőinek hatására is ráirányítja a figyelmet.

Humboldt magyar befogadóinak és használóinak körét felvázolva kiderül, hogy a Podmaniczkyak közvetlen hatással voltak, és közreműködtek egy új tudományág intézményesülésében

Magyarországon. Tehát ha a 19. század végére a család történetének prosperáló időszaka, ami a 18–19. század fordulójától egészen a 19. század közepéig, második harmadáig tartott, ezt követően hanyatláshoz is vezetett, a magyar tudományosság ezeknek a prosperáló időknek csak nyertese volt. Sz. Kristóf Ildikónál pedig magam sem tudnám jobban megfogalmazni az egyik konklúziót, miszerint a kapuk, amelyeket a magyarországi protestáns főnemesség, köztük a Podmaniczkyak ismeretsegeik, kapcsolataik révén megnyitottak Európára, sokkal tágasabbak voltak, és többet engedtek be, mint ahogy azt eddig feltételeztük. Ha pedig még tovább bontogatjuk a hasonlatot, akkor hozzátehetjük, nemcsak szélesebb volt ez a kapu, hanem ezen a képzeletbeli kapun a Podmaniczkyak másokat is beengedtek, mi több, másokat is beinvitáltak.

Másrészről az a kör, amelyikbe a Podmaniczkyak tartoztak, még bőven tartogat számunkra érdekességeket: a protestáns nemességről beszélünk most itt, és ezen belül is azokról, akik politikai szempontból nagyrészt reformisták, sőt olykor szabadelvűek voltak. A 19. század első felében részt vettek az 1790-es nemesi felkelést követő nemzeti ellenállási és reformtörekvésekben, és egyesek később a 48-as szabadságharcban. Ezt követően is egy jól körülírható baráti – házassági – rokoni kört képeztek. Érdeemes volna ezeket a köröket minél részletesebben áttekinteni, kapcsolataikat, kapcsolódásikat tudománytörténeti céllal is feltérképezni.

GRANASZTÓI OLGA

Bagyura János, Czerovszki Mariann, Kasza Péter, Pray György: Költemény a solymászatról négy könyvben, Bp., Magyar Solymász Egyesület, 2017. 163 p.

Közhelynek hangzik, esetünkben igaz: a maga nemében különleges könyv jelent meg a solymászatról.

Az igen színvonalas megjelenésű és tartalmú könyv felvillantja a magyarországi solymászat történetét, bemutatja az első magyar solymászkönyv íróját (*Ladislauș Hungarus*) és a szöveg – ma nem ismert – kapcsolatait. Ez